

*Задоріжна Н. І.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

РОЛЬ ПРОСОДІЇ ПІД ЧАС ПЕРЕДАННЯ ЕМОЦІЙ У ВІКТОРІАНСЬКОМУ РОМАНІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу ролі просодії під час передання емоцій у вікторіанському романі. Проаналізовано роль таких основних просодичних параметрів, як мелодика, частота основного тону, інтенсивність, тембр, темп та паузи у створенні певного емоційного забарвлення висловлювання, а також їх взаємодію. До корпусу експериментального матеріалу включено зразки емоційного мовлення героїв аудіокниг. Серед найчастотніших емоційних станів, які передають актори, відтворюючи пряму мову героїв вікторіанських романів, можна виділити схвильованість, незадоволення, вагання, подив, шкодування, розчарування, обурення, захоплення, схвалення, роздратування, глузування, радість, іронію, провокативність, грайливість.

Вираження досліджуваних емоцій характеризується певною комбінаторикою просодичних компонентів, проте головна роль у створенні просодичного портрету героя належить тональним та темпоральним параметрам. Загалом, негативні емоції мають більш випуклі просодичні характеристики, ніж позитивні. Найбільш яскраві просодичні контрасти притаманні іронічним, грайливим висловлюванням, а також фразам, що виражають обурення, схвильованість та глузування.

Аналізовані просодичні параметри перебувають у тісній взаємодії, а їх комбінаторика допомагає актуалізувати різні звукові портрети та емоційні стани персонажів. До диференторів емоційного мовлення належить нерегулярний темп, пролонгація ключових слів та їх тональне виділення. Яскравим засобом вираження персонажного мовлення є використання емпатичних, драматичних пауз, а також пауз хезитацій. Тембральне забарвлення не лише вказує на вікову чи гендерну приналежність персонажів, а й підсилює емоційність мовлення й доповнює звуковий портрет мовця.

Ключові слова: просодія, емоційне мовлення, тембр, частота основного тону, інтенсивність, темп.

Постановка проблеми. Останнім часом можна спостерігати підвищений інтерес серед науковців-фонетистів до виявлення просодичної варіативності на матеріалі аудіокниг різних літературних жанрів. Варіативність мовлення вивчається з різних перспектив із залученням корпусів, озвучених одним або багатьма професійними мовцями або аматорами. Дослідження базуються як на одній, так і на багатьох мовах, що дозволяє здійснити крос-культурний аналіз даних. Великі за обсягом корпуси експериментально-фонетичного матеріалу дозволяють вивчати експресивність мовлення у різних комунікативних ситуаціях. Аудіокниги є гарним зразком для отримання таких даних. Начитуючи текст аудіокниги, мовець використовує певний стиль мовлення, послуговується персоналіфікацією для

більш виразного представлення героїв. Слід розрізняти мовлення оповідача, представленого непрямою мовою, та героїв. Останнє характеризується великим різноманіттям голосових персоналіфікацій у реалізації прямої мови. Корпусний аналіз аудіокниг здійснюється для покращення програм перетворення тексту на мовлення. Тому декодування тексту та його емоційного змісту на рівні просодії є важливим для розвитку експресивного синтезу мовлення високої якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Просодія емоційного мовлення давно привертає увагу дослідників. Значний внесок у дослідження емоцій було зроблено К. Шерером [1; 2]. Розвідки, присвячені емоційному мовленню, проводять на основі природного та синтетичного мовлення [3] з урахуванням кореляції між особливостями стилю мовлення та внутрішнім станом мовця або емоціями [4], а також його крос-лінгвістичних особливостей [5]. Фонетисти здебільшого зосереджуються на дослідженні одного чи двох просодичних параметрів. До кола наукових інтересів фонетистів, які досліджують емоційне мовлення, входить аналіз тембральних характеристик [3], дослідження взаємодії тембру та частоти основного тону [6], ролі паузації у мовленні [7] тощо. Більшість фонетичних досліджень присвячені дослідженню базових емоцій та ґрунтуються на аналізі одного чи двох фонетичних параметрів. Оскільки просодичні параметри перебувають у тісній взаємодії й кожен із них виконує певну функцію вираження, доцільно враховувати їх комбінаторику під час актуалізації певної емоції.

Мета статті. Експериментально-фонетичне дослідження присвячене аналізу емоційного мовлення героїв романів Джейн Остін «Емма» та «Чуття і чуттєвість», озвучених професійними акторами. На акторське мовлення впливає ставлення, яке необхідно передати, та образ, який потрібно презентувати. Просодична варіативність емоційного мовлення залежить від взаємодії між багатоаспектною комунікативною інтенцією та механізмом лінгвістичного вираження. Під час дослідження враховувались такі просодичні параметри: мелодика, характеристики частоти основного тону (далі – ЧОТ) й інтенсивності, тембральне забарвлення, темпоральні характеристики та паузація. Для отримання достовірних результатів застосовано перцептивний, аудитивний та електроакустичний аналізи. Для обрахування отриманих даних застосовано елементи математико-статистичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Просодичні характеристики емоційного мовлення використовуються як засіб передання екстралінгвістичної інформації та відіграють фундаментальну роль у переданні емоцій та ставлень мовця. Специфічні емоції

передаються за допомогою певної комбінаторики просодичних компонентів [5]. Звуковий портрет мовця змінюється відповідно до ситуації спілкування, соціальної ролі та особливостей міжособистісних стосунків між комунікантами. Звукова палітра акторського мовлення є різноманітною за рахунок використання певної комбінаторики просодичних параметрів, тісно взаємопов'язаних між собою.

Так, наприклад, різним тембрам притаманний певний рівень гучності, тоді як нейтральний тембр або рівний голос може поєднуватись різною гучністю. Такі емоції, як радість, екзальтація, страх, розлючення, супроводжуються збільшенням тонального рівня, інтенсивності, тоді як вираження суму, пригніченості, нудьги маркуються зниженням відповідних параметрів [2], що свідчить про наявність певного звукового інваріанта щодо вираження конкретних емоцій. Виразення презирства супроводжується підвищеною гучністю, тоді як сум та нудьга характеризуються її зниженням [8]. Зміна темпоральних характеристик, зокрема й пролонгація звуків, також впливає на тембр та варіативність ЧОТ. М'який і розслаблений голос характеризується доволі вузьким діапазоном ЧОТ. Напружений голос вирізняється широким діапазоном ЧОТ.

Вибір тембрального забарвлення є важливим маркером, що вказує на емоційне забарвлення мовлення. Фонетисти вказують на певні асоціації, пов'язані з використанням певного тембру [1; 2; 3; 6; 9]. Придиховий голос асоціюється з інтимністю, шепітний – із конфіденційністю, здавлений – зі злістю, хрипкий – із нудьгою. Розслаблений голос може виражати цілий спектр емоцій, зокрема й нудьгу, сум, тоді як напружений – злість, стрес, радість, страх, упевненість, інтерес, формальність.

Тембр надає інформацію про ставлення мовця до співрозмовника, теми та ситуації спілкування. Беручи до уваги широкий спектр можливих афективних станів мовця, доречно включати до аналізу не лише емоції (страх, щастя, злість, сум), а і якості, що стосуються стану мовця та його настрою (розслаблений, знервований) або ставлення мовця (зацікавленість, дружлюбність). Тембральне забарвлення відіграє важливу роль під час диференціації тонких відмінностей в емоційних станах, тоді як тональні характеристики виконують найважливішу роль під час вираження сильних емоцій [3].

Тембральна варіативність в аналізованому корпусі емоційного мовлення вказує на вікову або гендерну належність мовців. Молоді чоловічі персонажі мають хрипкий голос, тоді як молоді героїні характеризуються дзвінками. Герої похилого віку демонструють глухий і хрипкий тембр.

У деяких випадках специфічний тембр посилює емоцію, яку передає мовець. Так, напружений голос може передавати стрес, інтерес, щастя, безстрашність, обурення; розслаблений – розслабленість, сум, нудьгу, загадковість; придиховість – винуватість, тоді як шепіт – страх, а фальцет – тривогу або подив. Останній притаманний жіночим персонажам, як-от місіс Дешвуд:

Concealing it from us! || My dear child, do you accuse Willoughby and
854 153 154 549 560 545 604 2.611

Marianne of concealment? || (Sense and Sensibility)

Під час вираження подиву героїня переходить на фальцет. Посилує емоційність висловлювань нерегулярний темп, емфа-

тична пауза, акцентуація ключових слів за допомогою темпоральних, динамічних та тональних просодичних параметрів (високі низхідні та низхідно-висхідні тони, широкий діапазон ЧОТ). Цифрові дані щодо темпу мовлення у прикладі подано в мілісекундах.

Одними з найважливіших засобів емоційності мовлення є тональні характеристики. Показники середньої максимальної ЧОТ є найвищими під час вираження таких емоцій, як схвильованість, вагання, подив, обурення, захоплення, роздратування, глузування, іронія, грайливість. Показники середньої мінімальної ЧОТ зафіксовано у висловлюваннях, що виражають незадоволення, вагання, подив, шкодування, схвалення, роздратування, глузування, провокативність, грайливість. Найширший діапазон ЧОТ показують висловлювання, що демонструють незадоволення, вагання, подив, радість, обурення, захоплення, роздратування, глузування, грайливість. Вузький та звужений діапазон ЧОТ вирізняють висловлювання на позначення шкодування, розчарування. Середній діапазон ЧОТ притаманний висловлюванням, що виражають схвильованість, схвалення, іронію, провокативність.

Найвищі середні максимальні показники інтенсивності в межах досліджуваних емоцій притаманні висловлюванням, що виражають шкодування, розчарування, схвалення. Мінімальні середні показники інтенсивності характерні для вираження незадоволення, вагання, подиву, шкодування, глузування, радості, провокативності. Найширший середній діапазон інтенсивності вирізняє висловлювання на позначення незадоволення та глузування. Найвужчий середній діапазон інтенсивності характеризує емоції шкодування, розчарування, схвалення, грайливості. Найбільшим емоційним потенціалом вирізняються висловлювання, що позначають незадоволення та глузування за рахунок яскравого та одночасного тонального та динамічного виділення. Середній діапазон інтенсивності маркує висловлювання, що виражають схвильованість, вагання, подив, обурення, захоплення, роздратування, радість, іронію, провокативність. У такому разі динамічний компонент не є проміантною ознакою для вираження відповідних емоцій та є допоміжним засобом в уявленні мовлення.

Показники середньої максимальної і мінімальної ЧОТ (в герцах)

Емоційний стан мовця	макс.	мін.	діапазон ЧОТ
вагання	499	142	357
подив	497	150	347
глузування	481	156	325
грайливість	479	162	317
обурення	495	191	304
радість	475	186	289
роздратування	490	165	284
захоплення	483	220	263
незадоволення	415	153	262
іронія	489	237	252
схвалення	392	151	241
схвильованість	476	241	235
провокативність	381	146	234
розчарування	449	260	189
шкодування	222	144	78

Показники середньої максимальної
і мінімальної інтенсивності (в децибелах)

Емоційний стан мовця	макс.	мін.	діапазон інтенсивності
незадоволення	65,2	35	30,2
глузування	65,2	35,6	29,6
подив	62,5	38,1	24,4
вагання	59	37,3	21,7
обурення	65,5	43,9	21,6
провокативність	59,6	39,7	19,9
захоплення	62,2	43,5	18,7
радість	57,4	39	18,4
схвильованість	62,3	43,9	18,4
іронія	61,9	44,2	17,7
роздратування	65,5	49,6	15,9
грайливість	60,6	48	12,6
шкодування	51,8	39,4	12,4
схвалення	53,2	41	12,2
розчарування	56,7	46	10,7

Темп аналізованого емоційного мовлення є здебільшого прискореним та нерегулярним за рахунок подовження ключових слів та їх тонального виокремлення за допомогою максимумів ЧОТ. Цифрові дані щодо темпу мовлення у прикладі подано у мілісекундах. Більша порізанисть мелодичного контуру та різкі перепади ЧОТ характерні для висловлювань, що позначають негативні емоції, як-от обурення: *Marianne here burst forth with indignation.*||

"Esteem him! || Like him!" || Cold-hearted Elinor! || Oh! Worse! than cold-hearted!
711 211 388 372 211 111 1.136 407 1.111 400
Asham'd of being otherwise || Use those words again, and I will leave the room this moment!
717 506 287 928 220 377 836

У поданому прикладі з роману «Чуття і чуттєвість» емоцію обурення підсилюють драматичні паузи, спеціальні підйоми, високі висхідні, висхідно-низхідний та рівний тони, високий регістр, широкий діапазон ЧОТ та інтенсивності. Висхідні тони також є частотними під час вираження схвильованості, як-от у мовленні Маргарет. Це допомагає підкреслити молодий вік героїні, її недосвідченість, наївність:

"Oh, Elinor!" she cried, "I have such a secret to tell you about Marianne. I am sure she will be married to Mr. Willoughby very soon." (Sense and Sensibility)

Диференційною рисою іронічних висловлювань є швидкий темп реалізації, хвилеподібний рух мелодії, превалювання емоційно-забарвлених тонів, зокрема й висхідно-низхідних. Наприклад, у мовленні Маріанни Дешвуд із роману «Чуття і чуттєвість»:

"That is to say," (791ms) cried Marianne contemptuously, "he has told you, that in the East Indies the climate is hot, and the mosquitoes are troublesome." (3,742ms).

Актори максимально широко використовують арсенал просодичних засобів під час вираження глузування. Темпоральні контрасти, емфатична пауза, широкий діапазон ЧОТ (325 Hz) та інтенсивності (29,6 dB), локалізація максимумів ЧОТ (481 Hz) та інтенсивності (65,2 dB) на ключових словах створюють яскраву звукову палітру:

"Oh! He must and shall come back," cried Sir John.
684 139 616 206 345 685
If he is not here by the end of the week, I shall go after him. (Sense and Sensibility)

Грайливий тон в емоційному мовленні характеризується широким діапазоном ЧОТ за рахунок значних тональних перепадів, високим рівнем інтенсивності, проте нешироким діапазоном, пришвидшеним нерегулярним темпом. На рис. 1 представлено висловлювання з твору «Чуття і чуттєвість», реалізовані грайливим тоном. Висловлювання розділяє драматична пауза (610 мс).

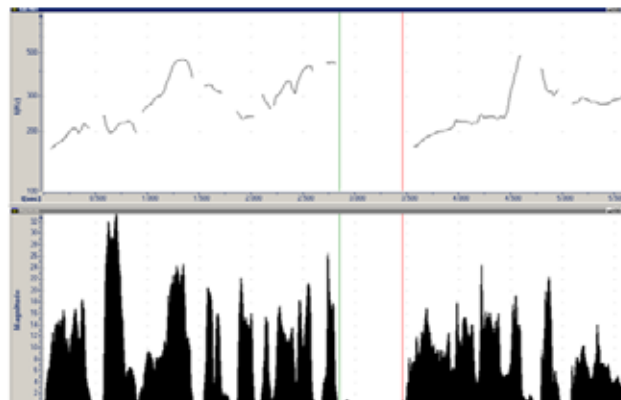

Рис. 1. "I have found you out in spite of all your tricks. | I know where you spent the morning." (Mrs Jennings)

Важливу роль в емоційному мовленні відіграє паузация. Дослідники відводять важливу роль комплексному дослідженню пауз із точки зору не лише їх тривалості, але й типу [7]. Зі структурної точки зору виділяють незаповнені та заповнені паузи. Останні можуть бути заповнені різними вокалізаціями та символічно вказувати та втому, хвилювання, поспіх, заклик до тиші тощо. Із функціональної точки зору паузи класифікують як респіраторні (паузи вдиху), дискурсивні (структурування частин дискурсу) та експресивні (виражають ставлення та емоції). До експресивних пауз належать драматичні, емфатичні, а також паузи хезитації (вагання, сумніву, невпевненості). Висловлюючи вагання, місіс Дешвуд послуговується паузою хезитації: *"To be! (148ms) sure," said she, "it is better than parting with fifteen hundred pounds at once"* (Чуття і чуттєвість). Хезитації можуть також виконувати тактичну роль у мовленні тоді, коли мовець не поспішає відповідати на запитання і свідомо відтягує час для відповіді. Тривалість пауз залежить від емоцій, які передає висловлювання. Під час вираження задумливого стану паузи мають тенденцію до подовження, тоді як вираження схвильованості супроводжується зменшенням їх тривалості.

Висновки. Отже, в межах цього дослідження проаналізовано маніфестацію позитивних на негативних емоцій у персональному мовленні вікторіанських романів. Дослідження емоційного мовлення проводилось з урахуванням основних просодичних параметрів, які значно впливають на відтворення звукових портретів персонажів та сприяють кращому сприйняттю художнього тексту на слух.

Виконане дослідження не вичерпує проблематики дослідження емоційного мовлення. Перспективними будуть дослідження складних емоцій (радість + схвалення, нерозуміння + подив), ступеня емоційності мовлення, тобто кореляції інтенсивності вияву емоцій, та їх репрезентація на фонетичному рівні. Такі розвідки поглиблюють дослідницьку парадигму новими знаннями, що дозволять отримати нові здобутки й у царині синтезу мовлення.

Література:

1. Scherer K.R. Vocal communication of emotion: A review of research paradigms. *Speech Communication* 40. 2003. P. 227–256.
2. Scherer K.R. Vocal affect expression: A review and a model for future research. *Psychological Bulletin* 99. 1986. P. 143–165.
3. Gobl C., Ni Chasaide A. The role of voice quality in communicating emotion, mood and attitude. *Speech Communication* 40. 2003. P. 189–212.
4. Mokhtari A., Campbell N. Speaking style variation and speaker personality. *SP-2008*. 2008. P. 601–604.
5. Yanushevskaya I., Gobl Ch., Chasaide A. Cross-language differences in how voice quality and f0 contours map to affect. *Journal of the Acoustical Society of America* 144. 2018. P. 2730–2750.
6. Yanushevskaya I., Gobl C., Ni Chasaide A. Voice quality and f0 cues for affect expression: implications for synthesis. *Proceedings of the 8th International Conference on Spoken Language Processing, INTERSPEECH 2005*. Lisbon, 2005. P. 1849–1852.
7. Viola I.C., Madureira S. The roles of pause in speech expression // *Proceedings of the Fourth Conference on Speech Prosody (2008 May 6–9)*. Campinas, Brazil, 2008. P. 721–724.
8. Frick R.W. Communicating emotion: the role of prosodic features. *Psychological Bulletin* 97 (3). 1985. P. 412–429.
9. Laver J. *The Phonetic Description of Voice Quality*. Cambridge : Cambridge University Press, 1980. 186 p.

Zadorizhna N. The role of prosody in communicating emotions in a Victorian novel

Summary. The article is devoted to the role of prosody in the communication of emotions in a Victorian novel. The role of the main prosodic parameters such as speech melody, fundamental frequency, intensity, voice quality, tempo and pauses and their interaction in creating a certain emotional colouring of the utterance was taken into account. The corpus of experimental material included fragments of characters' emotional speech from the audiobooks. The most frequent emotional states, expressed by actors, presenting direct speech of Victorian novels characters are excitement, dissatisfaction, hesitation, surprise, regret, disappointment, indignation, admiration, approval, irritation, mockery, delight, irony, provocativeness, playfulness.

The expression of emotions in question is characterized by a certain combination of prosodic components but in most cases the main role in producing a prosodic portrait of the character belongs to pitch and temporal characteristics. In general negative emotions have more conspicuous prosodic features than positive ones. The most prominent prosodic contrasts are observed in ironic, playful utterances as well as phrases which express indignation, excitement and mockery.

The investigated prosodic parameters are closely connected with each other. Their combination helps to actualize different sound portraits and emotional states of characters. Uneven tempo, prolongation of key words and their tonal prominence belong to distinguishing features of emotional speech. One of the effective means of characters' emotional speech accentuation is the use of emphatic, dramatic and hesitation pauses. Voice quality not only points to age or gender characteristics of characters, but also intensifies emotional coloring of speech and complements the voice portrait of the speaker.

Key words: prosody, emotional speech, voice quality, fundamental frequency, intensity, tempo.